

*Анита Бургуно**

Факултет политичких наука, Београд

*Марина Пантелић**

Факултет политичких наука, Београд

ФЕМИНИСТИЧКИ СОЦИЈАЛНИ РАД У СРБИЈИ

Сажетак

Феминистички социјални рад представља интеграцију феминистичких идеја и праксе социјалног рада са циљем обogaћења приступа клијентима, уважавајући разлике и доминантне друштвене дискурсе. Као такав развијан је у Америци, Канади и англосаксонском подручју, док у Србији никада није био препознат као феминистички. Рад се бави истраживањем развоја и основних концепата феминизма и социјалног рада како у светским контекстима, тако и у Србији покушавајући да идентификује разлоге за изостанак ове синтагме. Циљ рада је разматрање идентитета обе професије, у циљу елиминисања социјалне опресије. Професионални идентитет није ново питање, већ свевремено које је као концепт флуидно, сложено, стално у изградњи и променљиво.

Кључне речи: феминизам, социјални рад, идентитет

Феминистички социјални рад као правац настао је 80-их година XX века у Канади и Америци. Феминизам и социјални рад су историјски конституисани и садрже како еманципаторску сврху, тако и нормативни садржај¹⁾. Феминистичке теорије, као и социјални рад су активистичке, вишеструке, изнијансиране, сложене и често оспораване. Оба постоје као јединствене парадигме које имају

* Асистент

** Асистент

1) Mary Dietz, „Current controversies in feminist theory“, *Annual Review of Political Science*, University of Minnesota, 6/2003, стр. 399-431.

сопствене области знања, вредности, вештина и поступака. Поред тога, у значајним и суштинским сферама су знање, вредности, вештине и акције феминизма и социјалног рада испреплетане, често се надовезујући једна на другу, и стоје у међузависном положају. Ова међузависност има за циљ да, са једне стране, феминизам обогати активности и праксу социјалних радника, ширењем значаја и улоге заштите и социјалне правде на микро, мезо и макро нивоима, баш као што социјални радници богате теоријски развој и активизам феминистичког покрета. Дакле, феминистички социјални рад је интеграција феминистичких идеја у праксу социјалног рада са циљем обogaћења праксе и приступа клијентима, уважавајући разлике и доминантне друштвене дискурсе.

Међусобна испреплетеност феминизма и социјалног рада је значајна за конструисање професионалног идентитета оба подручја. Препознате сличности и заједнички циљеви феминизма и социјалног рада допринели су идентитету феминистичких социјалних радника. Стога, овај рад има за циљ да истражи развој феминистичког социјалног рада у Србији, покушавајући да одговори на нека од наредних питања:

Каква је пракса социјалног рада у Србији? Зашто се не зове феминистичком? Шта значи бити феминистички социјални радник у периоду конзервативизма? Како се може одредити професионални идентитет и да ли је у питању проблем идентитета професије или је патријархално друштво обојило проблем назива? Да ли је садржина/смисао феминистичког социјалног рада иста у Србији и у свету, без обзира што појам није препознат у Србији? Зашто професионалци, социјални радници, оклевају феминистичким?

У раду ће бити приказане централне одреднице историјског развоја феминизма и социјалног рада у свету и Србији са циљем поређења и уочавања разлика које доприносе изостанку термина „феминистички социјални рад“ у нашој пракси. Циљ рада је разматрање идентитета обе професије, а све у циљу елиминисања свих форми социјалне опресије и оријентације ка социјалној правди. Професионални идентитет није ново питање, већ свевремено које је као концепт флуидно, сложено, стално у изградњи и променљиво.

1. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ФЕМИНИСТИЧКОГ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Да бисмо разумели процес настајања феминистичког социјалног рада у свету, као и његов изостанак у Србији, направимо кратак осврт на развој феминизма и социјалног рада у свету и код нас.

Развој феминистичког социјалног рада можемо представити паралелно са развојем три таласа феминизма. Иако се претече феминизма везују за дело “Књига о граду жена” Кристен де Писан, објављену у Италији 1405. године, која бележи дела славних жена из прошлости и брани право жена на образовање и политички утицај, организован женски покрет јавља се тек у 19. веку. Од средине 19. века окосница женског покрета је постала борба за женско право гласа, која је била инспирисана прогресивним проширивањем права гласа за мушкарце. Овај период се обично означава као “први талас феминизма”, а карактеристичан је по захтеву да жене треба да уживају иста законска и политичка права као и мушкарци. Женско право гласа је било главни циљ феминизма првог таласа, јер се веровало да, кад би жене могле да гласају, брзо би ишчезли сви други облици дискриминације или предрасуда. Први талас феминизма се завршио након што су жене добиле право гласа крајем Првог светског рата.²⁾

Нешто касније у 19. веку, формирана је прва школа за социјални рад на иницијативу Мери Ричмонд, а са првим таласом феминизма јавља се и социјални рад који је у почетку свог формирања успостављен као филантропска дисциплина коју су предводиле жене.³⁾

Женски покрет је обновљен тек појавом “другог таласа” феминизма 60-тих година XX века. Други талас феминизма је признао да остварење политичких и законских права није решило женско питање. Више пажње се посвећује личним, психолошким и полним аспектима женског угњетавања, а помериле су се и границе онога што се претходно сматрало “политичким”. Циљ другог таласа феминизма постаје “женско ослобађање”, циљ који је дошао до изражаја у идејама растућег Покрета за ослобођење жена.

У том периоду је креиран је и први Светски водич за образовање из социјалног рада⁴⁾, који уводи промене у теоријској оријен-

2) Adriana Zaharijević, *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, Artprint, Novi Sad, 2008, str. 368-398.

3) Elizabeth, Agnew, *From Charity to Social Work: Mary E. Richmond and the Creation of an American Profession*, University of Illinois Press, Urbana (Il.), 2004.

4) IASSW, *World Guide to Social Work Education*, New York, 1973

тацији и помаку тежишта с непосредног рада на социјалним проблемима ка превенцији и спознавању њихових узрока и последица. Оријентација социјалног рада ка спознаји узрочно-последичних веза међу појавама, била је снажан подстицај за развој истраживања и оснивање мултидисциплинарног приступа у социјалном раду. На тај начин поље делатности социјалног рада се помера на осетљиве друштвене групе и начине њихове заштите, а касније и на њихово оснаживање и заступање у јавности. Из одређења појма социјалног рада које следи можда се најбоље може указати на чињеницу да савремени социјални рад има доста спона са феминизмом, као и то да је велики део праксе социјалног рада феминистички :

„Социјални рад подстиче социјалну промену, решавање проблема у међуљудским односима и оснаживање и ослобађање људи да постигну своју добробит. Користећи се теоријама људског понашања и социјалних система, социјални рад ступа у акцију у тренутку кад је појединац у незадовољавајућој интеракцији са својим окружењем. Начела људских права и социјалне правде су темељна за социјални рад“.⁵⁾

2. ПОЛАЗИШТА ФЕМИНИСТИЧКОГ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Последњих десет година долази до значајних промена у одређењу појма социјални рад, тако да је све наглашенија добра теоријска, емпиријска и вредносно-етичка утемељеност подручја. Видимо да се и развој феминизма и развој социјалног рада крећу, како временски тако и појмовно, ка универзалним људским вредностима, равноправности, добробити и слободи људских јединки. Феминизам и социјални рад заступају активно залагање за људска (како мушка, тако и женска) права, за оснаживање појединца чији је положај у друштву незадовољавајући (потчињен), који је као појединац маргинализован и нема равноправне шансе да остварује своје потенцијале.

Поједини аутори⁶⁾ наглашавају улогу социјалног рада која се гради на истраживању начина на који ће пружање услуга социјалне заштите функционисати да буде прилагођено животима жена и да процени да ли се професионална улога социјалних радника креће у смислу еманципације или друштвене контроле.

5) IASSW, 2000.

6) Mimi Abramovitz, *Regulating the Lives of Women, Social Welfare Policy from Colonial Times to the Present*, South End Press, Boston, 1996.

Социјалне раднице попут Амелије Томас (1977)⁷⁾, Барбаре Колинс (1986)⁸⁾, и Јанице Ветцел (1986)⁹⁾, образложиле су заједничка полазишта социјалног рада и феминизма. Томас је направила детаљан приказ усаглашености у вредностима феминистичког терапијског рада са социјалним радом. Колинс је направила везу између феминистичких тврдњи “лично је политичко“ и парадигме социјалног рада “особе у окружењу”. Ветцел је истакла централност женских питања као професионалну мисију социјалног рада. Она је идентификовала заједнички именитељ између другог таласа феминисткиња и америчких социјалних радника у кључним елементима њихових погледа на свет: Оба деле холистичку оријентацију ка појединцима, породицама, и животној средини, оба потврђују јединственост сваког појединца и заступају поштовање личног рада, моћи и одговорности. Сви истраживачи су позивали на већу интеграцију феминистичке теорије и социјалног рада у концептуализацији и ангажману. У том смислу, пет концепата насталих у оквиру другог таласа феминистичке теорије су размотрени кроз њихове доприносе социјалном раду у разумевању женских живота и друштвеног окружења: род, брига, снага, разлика и различитости. У наставку следи кратак приказ сваког од наведених концепата.

Још је са тврдњом Де Бовоар¹⁰⁾ да “неко није рођен, већ пре постаје женом” феминистичка теорија развила комплексно и нијансирано разумевање рода као једне отелотворене и конструисане друштвене реалности. Џудит Батлер даље образлаже опасности конструисања реалности кроз детерминистичко схватање рода и поставља питање полног “ диморфизма” као идеала. Батлер, наиме, подстиче преиспитивање настајања како жена, тако и мушкараца и пита да ли су то једине могућности које постоје.¹¹⁾ Ове теоријске основе показују социјалним радницама да су снаге и препреке са којима се суочавају у интеракцијама из приступа особа у окружењу, као последице родних образаца, очекивања, и структуре обухваћени у креирању третмана намењеног клијенту. Разумевање рода социјалном раду даје простор за индивидуални приступ же-

7) Amelia Thomas, „Theory and practice in feminist therapy“, *Social Work*, 22/1977, str. 447-454.

8) Barbara G. Collins, „Defining feminist social work“, *Social Work*, 31/1986, str. 214-219.

9) Janice Wetzel, „A feminist world view conceptual framework“, *Social Casework*, 67/1986, str. 166-173.

10) Simone de Beauvoir, *Drugi pol I-II*, prev. Z. Milosavljević i M. Vukmirović, BIGZ, Beograd, 1982. [1949.]

11) Džudit Batler, *Nevolja s rodom*, Karpos, Loznica, 2010.

нама и мушкарцима, који би био намењен њиховим потребама и реалностима, без учитавања мушко-женских конструката.

Други талас феминизма је допринео разумевању да је род друштвена конструкција која је флуидна и разноврсна. Манифестује се различито у различитим друштвеним структурама, као што су класа, раса и сексуалност, због свог релационог карактера. Као друштвена конструкција, род се анализира као институција, као структура, и као учинак¹²⁾, а као такав, род се посматра као динамичан, комплексан, стално преговаран, и снажно ограничен.¹³⁾ Род није нешто што људи имају (са чиме се рађају) већ, напротив, нешто што људи раде, док обављају рутинске, понављане задатке из свакодневног живота, активности које се налазе унутар и обликују друштвене структуре и институције. Доводећи у питање установљени патријархални систем, Катрин Милет¹⁴⁾ указује на дубоко учитане мушке идеале и доминације како у литератури и уметности, тако и у друштву уопште. Наведене ауторке, конципирајући схватање рода кроз његову деконструкцију, пружају нијансирано и замршено осветљење начина на који су лично и политичко, особа и окружење интегрисани и повезани. Овај приступ јача концептуализацију особа у окружењу на начин на који контекст постаје битан.

Теоретичари другог таласа феминизма залажу се за равноправност, (на начин који ће укључивати разлике између жена и мушкараца), образлажу схватања бриге и показују значај бриге за људски раст и развој, како међуљудских тако и социокултурних и институционалних аранжмана, стављајући бригу у контекст: лично је политичко.¹⁵⁾ Анализирајући бригу, феминисти другог таласа изазивају примат аутономије и независности као јединих принципа и показатеља људског развоја, предлажући реконцептуализацију бриге кроз редефинисано разумевање личних и међуљудских односа. Етика бриге се разматра као активистичка етика, као дужност сваког грађанина да брину за оне у стању потребе, ослањајући се на чињеницу да је свака људска јединка осетљива и да ће јој, пре или касније, бити потребна нека врста помоћи и подршке других.

12) Margaret L. Andersen, „Thinking about women: A quarter century’s view“, *Gender & Society*, 19/2005, стр. 437-455.

13) Meryl Kenny, „Gender, institutions and power: A critical review“, *Politics*, 27/2007, стр. 91-100.

14) Katherine Millet, *Theory of Sexual Politics*, Doubleday, New York, 1969.

15) Rosemarie Tong, „The Ethics of Care: A Feminist Virtue of Care for Healthcare Practitioners“, *Journal of Medicine and Philosophy*, vol. 23, no. 2/1998, стр. 131-152.

Артикулација форме, функције и образаца моћи испуњава односе и друштвене институције и утиче на то како социјални радници разумеју живот жена и социјалног окружења и интеракције особе у окружењу. Основна питања која се намећу социјалним радницима у оснаживању клијената и анализи и процени доступних потенцијала и снага клијената обухватају следеће: Како се перципирају снаге клијената? Под којим условима клијенти имају моћ да доносе одлуке о свом животу? Са којим ресурсима (личним, породичним, социокултурним) располажу? Да ли перцепција клијената као моћних(оснажених/омоћаних) доприноси њиховом преузимању одговорности за сопствени живот? И који је ефекат? Како постићи да се верује у клијентове снаге и потенцијале је стално питање за све социјалне раднике.

Теорије друштвених разлика користе концепт жене као универзалан, позивајући се на критику искључења¹⁶⁾, захтевају финије структуре за анализу различитости унутар и између група, тврдећи да идентитет отвара врата тврдњама власти и права да се укључе у политичке акције на изградњи тог идентитета. Проблем са политиком идентитета није да није успела да превазиђе разлике, већ да она често спаја или игнорише унутар групне разлике или различитости Увођењем концепата индивидуалне самоодговорности¹⁷⁾ феминизам теоријски успоставља један од фундаменталних начела социјалног рада. Игнорисање унутаргрупних разлика отвара простор за дискриминацију, а препознавање дискриминације и приступ дискриминисаним је један од кључних задатака социјалног рада. Посвећеност социјалног рада јединствености сваког клијента наглашава значај концептуализације разлике и различитости и стручног разумевања особа у својим срединама.

3. РАЗВОЈ ФЕМИНИЗМА И СОЦИЈАЛНОГ РАДА У СРБИЈИ

С обзиром да је појам феминистички социјални рад у Србији остао непрепознат, поставља се питање да ли је то због другачијег развоја и практиковања и феминизма и социјалног рада, њиховог међусобног размимоилажења или јављања неког предрасудног контекста код једног или оба термина, а који је утицао на изостанак

16) Mary Dietz, „Current controversies in feminist theory“, *Annual Review of Political Science*, University of Minnesota, 6/2003, str. 399-431.

17) Daša Duhaček, *Breme našeg doba: Odgovornost i rasuđivanje u delu Hane Arent*, Beogradski krug i Centar za ženske studije i istraživanje roda, Beograd, 2010.

везе између феминизма и социјалног рада у Србији. Гледишта која упућују на став да је социјални рад професија за оне који нису били довољно способни да постану психолози, а феминизам теоријско покриће за незадовољне жене, ранила су идентитет феминистичког социјалног рада. У наставку дат је кратак приказ развоја феминизма и социјалног рада у Србији који упућује на њихова заједничка хуманистичка полазишта.

Феминистичке иницијативе и групе покренуте су крајем 70-тих година XX века на територији бивше Југославије. Научни радови и међународни семинари су били места окупљања научница које су изучавале димензије дискриминације жена, а међу њима су биле социолози, антрополози, политиколози и друге које се могу сматрати, с обзиром на поље интересовања (спречавање маргинализације, насиља, изучавање неравноправног положаја жена), зачетницама феминистичког социјалног рада.¹⁸⁾

Први Међународни феминистички скуп жена одржан је 1978. године у Београду и окупљао је представнице из Београда, Загреба и Љубљане. Скуп је био прекретница за феминисткиње и историју цивилног друштва у тадашњој Југославији. Може се рећи да је друга прекретница за развој феминизма и женског покрета оснивање СОС телефона за жене и децу жртве насиља.¹⁹⁾ Декаду након разматрања положаја жена у друштву и њиховог потчињавања, јавља се активистичка потреба за директним радом са женама. Први СОС телефон је настао у Загребу 1988. године, други у Љубљани 1989. и у Београду 1990. године. Можемо сматрати да је креирање СОС телефона за децу и жене жртве насиља заправо почетак феминистичког социјалног рада у Србији, који је повезао феминистички покрет и политику са активистичким радом који се бавио оснаживањем и заштитом од насиља. Тај активистички рад је био заправо прави добровољни социјални рад. Почетком грађанског рата долази до развоја нових феминистичких група попут покрета "Жене у црном против рата" 1991. године, који је имао за циљ супротстављање српском режиму и његовој одговорности за ратове у државама бивше Југославије.²⁰⁾

Почеци социјалног рада у Србији везују се за 18. и 19. век, када се држава први пут јавља као носилац социјално-заштитних

18) Marijana Stojčić, Lidija Vasiljević, Adriana Zaharijević, „Sestrinstvo i jedinstvo? Feminizam u Jugoslaviji“, u *Noviji društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Rosa Luxemburg Stiftung, Zola štampa, Novi Sad, 2009, str.108-141.

19) Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd, 1994.

20) Jelena Višnjić, *U zoni političkog: Feministički odgovori i inicijative u savremenoj Srbiji*, Ženski informaciono-dokumentacioni centar (ŽINDOK), Beograd, 2001.

функција. У то време почиње и интересовање за ванинституционалне облике заштите деце без родитељског старања као што су: сродничка брига и породични смештај. Као резултат оваквих иницијатива у Србији се јавља потреба за обуком волонтера за добровољни социјални рад који су своју активност широко развијали на угроженим подручјима било да се ради о решавању здравствених или социјалних проблема. Видимо да су и у подручју развоја социјалног рада прве групе биле организоване кроз добровољни социјални рад. Процењује се да је у периоду 1920 – 1939. године у Србији постојало око 180 добротворних организација. Прве социо-хуманитарне организације указују на широк дијапазон њиховог деловања: Коло српских сестара, Женски покрет, Друштво за просвећивање жена и заштиту њених права, Каритас, Друштво за помагање сирочиње, Друштво Црвеног крста Србије и сл. Истраживачи²¹⁾ често као почетке социјалног рада наводе претече социо-хуманитарног спонтаног организовања људи за помоћ угроженима и онима у стању потребе. Прве социо-хуманитарне организације окупљале су углавном жене и залагале се за женска права, па и ту видимо везу и простор за креирање феминистичког социјалног рада у Србији.

Из наведеног приказа можемо закључити да су и претече социјалног рада у Србији, као што смо видели и код развоја феминистичког покрета, почивале на неким значајним одредницама феминизма као што су биле женске групе за самопомоћ.

Прва званична институција социјалне заштите основана је 1957. године (Завод за социјална питања) чији је основни садржај рада био усмерен ка ширењу идеје о неопходности професионализације социјалног рада у два правца – први, оснивањем установа социјалне заштите на локалном нивоу и друго, школовањем одговарајућих стручњака који су били квалификовани за реализацију наведених задатака. Завод за социјална питања је креирањем специфичних едукативних програма за заинтересоване полазнике био претеча Више школе за социјалне раднике која је формирана 1957. године. При том су коришћена искуства већ формираних школа у Загребу (1953. год.) и Љубљани (1955. год.). Први дипломски радови били из области класичне заштите маргиналних група укључујући и жене као маргинализоване. Социјални рад се развијао, као и феминизам у готово исто време и у сарадњи са суседним градовима бивше Југославије.

У периоду од 1965. до 1970. године у скоро свим општинама у Србији формиран су Центри за социјални рад (ЦСР) као основне

21) Ivan Vidanović, *Istorijat razvoja profesije socijalnog rada u Srbiji*, 2005. <http://www.drustvo-sr.org.rs>, посећено 30.01.2013.

институције локалне заједнице за реализацију програма социјалне заштите. Данас делокруг ЦСР обухвата заштиту свих осетљивих и угрожених група. Поред ЦСР, основана су и саветовалишта као и бројне друге владине и невладине организације које промовишу солидарност равноправност свих грађана као и омоћавање угрожених појединаца и маргинализованих група. Иако видимо да су се развој и феминизма и социјалног рада доста међусобно преклапали, феминистички социјални рад остао је непрепознат у Србији. Разлог за то можемо потражити у негативним предрасудама везаним за феминизам или социјални рад које би евентуално утицале да изостане феминистички социјални рад не само као појам, већ и као пракса.

4. ИСТРАЖИВАЊЕ ПЕРСПЕКТИВА ФЕМИНИСТИЧКОГ СОЦИЈАЛНОГ РАДА МЕЂУ СОЦИЈАЛНИМ РАДНИЦИМА

У наставку следи приказ истраживања перспектива феминистичког социјалног рада у свету и кратак приказ ставова везаних за феминистички социјални рад у Србији.

Томас (1977) је у свом истраживању у ком је учествовало 120 социјалних радника направила профил типичног феминистичког социјалног радника/раднице у Сједињеним Државама. То је била жена МСР, са најмање 5 година искуства (у приватној пракси или у јавном сектору), пре свега у раду са женама, са којима су радиле или лицем у лице или у групама. Ови стручњаци за социјални рад називају себе феминистичким саветницама или феминистичким терапеуткињама. Током 1980-тих и раних 1990-тих, феминистички социјални рад је постао главни ентитет²²⁾ и са феминистичким теоријама утицао на многе области праксе, укључујући истраживање, образовање и администрацију. Феминистички оријентисане службе²³⁾ и организације у којима раде социјални радници истицале су оријентацију ка колективном вођству, партиципацији, транспарентности и поравнању хијерархије.

22) Mary Valentich, „Feminism and social work practice“, in: F. J. Turner (Ed.), *Social work treatment* (3rd ed., pp. 564-589). Free Press, New York, 1986.

Mary Valentich, „Feminist theory and social work practice“, in: F. J. Turner (Ed.), *Social work treatment*, (4th ed), Free Press, New York. 1996, pp. 282-318.

Mary Valentich & James Gipton, „Ideological perspectives on the sexual assault of women“, *Social Service Review*, 58/1984, 448-461.

23) Ivan Vidanović, *Istorijat razvoja profesije socijalnog rada u Srbiji*, 2005. <http://www.drustvosr.org.rs>, posećeno 30. 01. 2013.

У овом периоду сазревања феминистичке праксе социјалног рада није било необично за неке жене социјалне раднице да буду поносне да себе називају феминисткињама, да у медијима представљају женска питања, као и да подстичу друштвену акцију да отклони мноштво социјалних услова који утичу на дискриминацију и да позову на друштвене промене.²⁴⁾ Међу њима нису све биле сагласне о томе шта је потребно да се уради и нису све делиле исте идеолошке перспективе, иако су радикалне и социјалистичке идеологије биле истакнуте, социјални рад је обично усвајао либералне идеологије.²⁵⁾ Међутим, као што је Ајзенштајн²⁶⁾ приметила, чак и унутар либералног феминизма, било је радикалних елемената, чиме се нуди феминисткињама разних приступа идеолошка основа за јединствену акцију.

Преглед ових истраживања и креирање профила феминистичке социјалне раднице/радника служило је као подстицај за креирање кратке анкете намењене социјалним радницама у Србији. Анкета је садржала неколико питања везаних за испитивање ставова о феминистичком социјалном раду, а полазна претпоставка је била да се услед негативних предрасуда социјалне раднице углавном неће декларисати као феминистичке.

Анкетирано је укупно 20 социјалних радница (ни један социјални радник) различитог узраста, запослених у различитим организацијама и у раду са различитим групама клијената. Ни једна од анкетираних није себе препознала као феминистичку социјалну радницу, иако су, када су упитане да ли су чуле за тај појам и да ли познају одредницу, изјавиле да не знају шта то заправо подразумева. Нису желеле да се декларишу феминистичким из неколико разлога:

- 1) зато што су сматрале да је на тај начин сужено поље социјалног рада само на рад са женама;
- 2) зато што су имале негативну слику о феминизму и заступању феминистичких ставова;

24) Mary Valentich, „The early 1990s: A special time for feminists on campus“, in: P. K. Cockett, E. Lohka, & K. Bentley (Eds.), *Golden threads*, (pp. 193-196), Detselig Enterprises, Calgary, Alberta, Canada, 2009b

25) Mary Valentich & Jim Gripton, „Introduction“, in: M. Valentich & J. Gripton (Eds.), *Feminist perspectives on social work and human sexuality*, Haworth Press, New York, 1985, str 1-5.

Emma Gross, „Reconstructing the liberal consensus on what is feminist“, *Affilia*, 13/1998b, стр. 389-392.

26) Zillah Eisenstein, *The radical future of liberal feminism*, Longman, New York, 1981, str. 216-222.

3) зато што сматрају да феминизам и социјални рад немају додирних тачака.

Ови добијени ставови поткрепљују полазну претпоставку о негативним предрасудама које су у Србији утицале на то да феминистички социјални рад остане у сенци. Видимо да се социјалне раднице дискриминативно односе према феминизму. Уколико оне сматрају да је термин феминистички социјални рад неадекватан и ограничавајући, њихова пракса не може да буде родно осетљива. Оне онда делају као продужена рука патријархалног система опре-
сије који одржава жене потчињенима.

Свакако, да би се закључак могао донети са поузданошћу, потребно је интервјуисати знатно већи број, како социјалних радница тако и социјалних радника, што остаје као препорука за наредна истраживања. Поред тога, било би интересантно за будућа истраживања да се упореде ставови о феминистичком социјалном раду код студената и код искусних социјалних радника, како би се утврдило да ли искуство праксе утиче на појаву дискриминације или образовни систем треба мењати у правцима родно осетљивих пракси.

ЛИТЕРАТУРА

- Abramovitz Mimi, „Regulating the Lives of Women“, *Social Welfare Policy from Colonial Times to the Present*, South End Press, Boston, 1996.
- Agnew Elizabeth, *From Charity to Social Work: Mary E. Richmond and the Creation of an American Profession*, University of Illinois press, Urbana (Ill.), 2004.
- Andersen Margaret L., „Thinking about women: A quarter century’s view“, *Gender & Society*, 19/2005, стр 437-455.
- Batler Džudit, *Nevolja s rodom*, Karpos, Loznica, 2010.
- Božinović Neda, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd, 1994.
- Collins, Barbara G., „Defining feminist social work“, *Social Work*, 31/1986, стр. 214-219.
- Collins H. Patricia, *Bleek feminist thought: Knowledge, Consciousness and the politic of empowerment*, second edition, Routledge, New York, 1991.
- De Beauvoir Simone, *Drugi pol I-II*, prev. Z. Milosavljević i M. Vukmirović, BIGZ, Beograd, 1982. [1949.]
- Dietz Mary, „Current controversies in feminist theory“, *Annual Review of Political Science*, University of Minnesota, 6/2003, стр. 399-431.
- Domineli Lana, *Feminist social work: theory and practice*, Palgrave-Macmillan, Basingstoke, 2002.
- Duhaček Daša, *Breme našeg doba: Odgovornost i rasuđivanje u delu Hane Arent*, Beogradski krug i Centar za ženske studije i istraživanje roda, Beograd, 2010.
- Eisenstein Zillah, *The radical future of Liberal Feminism*, Longman, New York, 1981, стр. 216-222.

- Gross Emma, „Reconstructing the liberal consensus on what is feminist“, *Affilia*, 13/1998b, 389-392.
- IASSW, *World Guide to Social Work Education*, New York, 1973.
- Kenny Meryl, „Gender, institutions and power: A critical review“, *Politics*, 27/2007, 91-100.
- Mary Valentich, „Feminist theory and social work practice“, in: F. J. Turner (Ed.), *Social work treatment*, (4th ed), Free Press, New York, 1996, pp. 282-318.
- Millet Katherine, *Theory of Sexual Politics*, Doubleday, New York, 1969.
- Mladenović Lepa, „Počeci feminizma - Ženski pokret u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani“, 2013 <http://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/217-poecici-feminizma-zenski-pokret-u-beogradu-zagrebu-ljubljani>, posećeno 15.01.2013.
- Stojčić Marijana, Vasiljević Lidija, Zaharijević Adriana, „Sestrinstvo i jedinstvo? Feminizam u Jugoslaviji“, u *Noviji društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Rosa Luxemburg Stiftung, Zola, Novi Sad, 2009, str. 108-141.
- Thomas Amelia, „Theory and practice in feminist therapy“, *Social Work*, 22/1977, str. 447-454.
- Tong Rosemarie, „The Ethics of Care: A Feminist Virtue of Care for Healthcare Practitioners“, *Journal of Medicine and Philosophy*, vol. 23, no. 2/1998, 131-152.
- Valentich Mary, „Feminism and social work practice“. In F. J. Turner (Ed.), *Social work treatment*, (3rd ed., pp. 564-589), Free Press, New York, 1986.
- Valentich Mary, Gripton James, „Ideological perspectives on the sexual assault of women“, *Social Service Review*, 58/1984, str. 448-461.
- Valentich Mary, Gripton Jim, „Introduction“, in: M. Valentich & J. Gripton (Eds.), *Feminist perspectives on social work and human sexuality*, Haworth Press, New York, 1985, str 1-5.
- Valentich Mary, „The early 1990s: A special time for feminists on campus“. In P. K. Cockett, E. Lohka, & K. Bentley (Eds.), *Golden threads*, (pp. 193-196), Detselig Enterprises, Calgary, Alberta, Canada, 2009b.
- Vidanović Ivan, Istorijat razvoja profesije socijalnog rada u Srbiji, 2005 <http://www.drustvosr.org.rs>, posećeno 30.01.2013.
- Višnjić Jelena, *U zoni političkog: Feministički odgovori i inicijative u savremenoj Srbiji*, Ženski informaciono-dokumentacioni centar (ŽINDOK), Beograd, 2001.
- Wetzel Janice, „A feminist world view conceptual framework“, *Social Casework*, 67/1986, str. 166-173.
- Zaharijević Adriana, *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, Artprint, Novi Sad, 2008, str. 368-398.

Anita Burgund, Marina Pantelic

FEMINIST SOCIAL WORK IN SERBIA

Resume

Considering the historical development of feminism and social work, we could note that they have been developing in parallel, had

common points of overlapping, but also that the term feminist social work did not appear as such in Serbia. Terminology failure to recognize this term can be significant lack for feminism, and especially for social work because our language as usage and ideological value marks, structures worldview, as well as conceptual coordinates to which one community will be oriented and will give to something seen, imagined or sensed a name and location at the axiological and ethical scale that was constructed and used by that particular community. If the concept of feminist social work is not recognized, it could mean that we do not respect gender perspective in our practical work, which is then not sensitive for the dominant patriarchal society, and may advocate for and empower marginalized to stay in subordinate status, acting in favor of the ruling system rather than subordinate individuals.

The concept of feminist social work should be based on inclusion, and not on the oppression. Therefore, feminism and social work needs to be subjected to a constant process of deconstruction, because everything points to patriarchy, whose faithful perpetrators are mostly women in every society, maintaining the established power relationships that undermine equality.

This paper highlights the importance of creating a professional identity of feminist social work which is the way for profiling the theory and practice of social work as an environmental, a person-centred approach. Feminist social work should be consider in the socio-cultural context of the country and tradition within we live and act, while thinking and acting should be globally oriented as examining the concepts of other countries in order to enable repeatedly construction of feminist reality in order to help and advocate others.

Key words: feminism, social work identity

* Овај рад је примљен 12. марта 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 23. маја 2014. године.